

ბრალდებულის სამართლებრივი მდგომარეობა სისხლის სამართლის პროცესში

გივი აბაშიძე, ბათუმის შოთა რუსთაველის
სახელმწიფო უნივერსიტეტის ასოც. პროფესორი

რეზიუმე

წარმოდგენილ ნაშრომში განხილულია ბრალდებულის, როგორც სისხლის სამართალწარმოების ცენტრალური ფიგურის და ერთ-ერთი აქტიური მონაწილის ცნება, პირის ბრალდებულად ცნობის სამართლებრივი საფუძვლები და წესები, ბრალდებულის საპროცესო უფლებები და მოვალეობები, მისი ადგილი სისხლის სამართლის პროცესში.

გადმოცემულია ბრალდებულის დაკავების, დაკითხვის საპროცესო წესები და უმთავრესი უფლებების – დაცვის უფლების საკითხები და სამართლებრივი გარანტიები.

Summary

An Accused in the Legal Procedure

The present work deals with the concept of an accused as one of the central figures and one of the active participants in the criminal law processing, as well as the legal principles and rules of pleading a person guilty, procedural rights and duties of the accused and its place in criminal law process.

The present work considers the procedural rules of detaining and interrogating an accused and the legal guarantees and the issues of the chief right – the right of defending.

* * * * *

საქართველოს ახალი სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსისათვის, განსხვავებით ადრე მოქმედისაპროცესო კანონმდებლობისაგან, რომელიც პროცესის სხვადასხვა ეტაპზე ბრალდებულს სხვადასხვა სტატუსს ანიჭებდა, ლოგიკური ნაბიჯია ბრალდებულის ერთიანი დეფინიციის ჩამოყალიბება.

თუ ადრე მოქმედი სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსის მიხედვით ბრალდებულის ფიგურა სისხლის სამართლის პროცესში ჩნდებოდა პირის სისხლის სამართლის პასუხისგებაში მიცემის შესახებ დადგენილების გამოტანის მომენტიდან და მანამდე ის სარგებლობდა ეჭვმიტანილის სტატუსით, ახალმა საპროცესო კოდექსმა, ერთიანი გამოძიების სისტემაში გაუმართლებლად მიიჩნია განსხვავება ეჭვმიტანილს, ბრალდებულს და განსასჯელს

შორის, რომელიც კანონპროექტის ავტორთა აზრით ეყრდნობოდა მხოლოდ ფორმალურ დადგენილებას ან/და საქმის საგამოძიებო ორგანოდან სასამართლოში გადასვლას — არსებითი უფლებრივი ცვლილებების გარეშე.

საკითხი, თუ რამდენად მართებულია ბრალდებულის საპროცესო სტატუსის ამგვარი გადანაცვლება, რომლის თაობაზე სისხლის საპროცესო ლიტერატურაში სხვადასხვა ავტორის მიერ არაერთი საპირისპირო მოსაზრება იქნა გამოთქმული და რასაც ნაწილობრივ ვეთანხმები, ცალკე კვლევის და მსჯელობის საგანს წარმოადგენს.

ბრალდებული სისხლის სამართლის პროცესის ცენტრალურ ფიგურაა, რადგან სისხლისსამართლებრივი დევნა მის მიმართ წარმოებს და ამის შედეგად პროცესის სხვა მონაწილეებთან შედარებით ყველაზე დიდი ზიანი მის ინტერესებს ადგება. სწორედ ამიტომ, იგი ყველაზე მეტი საპროცესო გარანტიებით უნდა სარგებლობდეს და განსაკუთრებულ ადგილს ეკავოს სისხლის სამართლის პროცესში.

სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსის მე-3 მუხლის მე-19 ნაწილში განმარტებულია ბრალდებულის ცნება, რომლის თანახმად, ბრალდებული არის პირი, რომლის მიმართაც არსებობს დასაბუთებული ვარაუდი, რომ მან ჩაიდინა საქართველოს სისხლის სამართლის კოდექსით გათვალისწინებული დანაშაული.

ბრალდებულის ცნების ამგვარ განმარტებასთან დაკავშირებით ვეთანხმები იურიდიულ ლიტერატურაში მეცნიერთა მხრიდან გამოთქმულ მოსაზრებას, რომ მოცემული განმარტება არასრულფასოვანია და საჭიროებს განვრცობას.

მიგვაჩნია, რომ მხოლოდ დასაბუთებული ვარაუდის არსებობა არ არის საკმარისი იმისათვის, რომ პირი ჩაითვალოს ავტომატურად ბრალდებულად და მიენიჭოს მას ბრალდებულის საპროცესო უფლებები, რადგან დასაბუთებული ვარაუდი სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსის მე-3 მუხლის მე-11 ნაწილის თანახმად იმ ფაქტების ან ინფორმაციის ერთობლიობაა, ანუ წარმოადგენს იმ სავალდებულო მტიცებულებით სტანდარტს, რომლის საფუძველზეც უნდა მოხდეს დანაშაულის შესაძლო ფაქტის დადგენა, საგამოძიებო მოქმედებების ჩატარება, პირის ბრალდებულად ცნობა ან/და აღკვეთის ღონისძიების გამოყენება.

აქედან გამომდინარე, ჩვენი აზრით სწორი იქნებოდა ბრალდებულის ცნების დასაბუთებული ვარაუდის ფორმულირების გაფართოება და შემდეგნაირად ჩამოყალიბება: ბრალდებული არის დასაბუთებული ვარაუდის საფუძველზე სათანადო

უფლებამოსილებით მალჭურვილი ორგანოს თანამშრომლის მიერ დაკავებული ან პროკურორის შესაბამისი დადგენილებით ბრალდებულად ცნობილი პირი.

ამ პოზიციას ამყარებს ახალი სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსი, რომლის თანახმად პირი ბრალდებულის სტატუსით და შესაბამისი უფლებებით სარგებლობს დაკავებისთანავე ან ბრალდებულად ცნობისთანავე (თუ ის არ დაუკავებიათ).

ამდენად, პირის დაკავება ან ბრალდებულად ცნობა (თუ ის არ დაუკავებიათ) სისხლის სამართალწარმოებაში წარმოშობს ახალი სუბიექტის — ბრალდებულის მონაწილეობას. ამ მომენტიდან ბრალდებულს უჩნდება უფლებათა მთელი რიგი კომპლექსი, რომელიც აძლევს მას საშუალებას სისხლის სამართლის პროცესში გამოხატოს და დაიცვას თავისი უფლებები და ინტერესები. ამავე დროს მას უჩნდება ვალდებულებებიც. თავის მხრივ ბრალდებულის მიმართ მოვალეობები უჩნდება სახელმწიფო ორგანოებს და იმ თანამდებობის პირებს, რომლებმაც კანონით უნდა უზრუნველყონ ბრალდებულის უფლებების რეალიზაციის შესაძლებლობა და საჭიროების შემთხვევაში გაუწიოს მას სათანადო დახმარება.

საქართველოს სსსკ-ის 169-ე მუხლის პირველი ნაწილის თანახმად, პირის ბრალდებულად ცნობის საფუძველია გამოძიების სტადიაზე შეკრებილ იმ მტკიცებულებათა ერთობლიობა, რომლებიც საკმარისია დასაბუთებული ვარაუდისათვის, რომ ამ პირმა დანაშაული ჩაიდინა. ბრალის წაყენებისათვის საკმარისი საფუძვლის არსებობისას პროკურორი უფლებამოსილია გამოიტანოს დადგენილება პირის ბრალდების შესახებ, ანუ პირის ბრალდებულად ცნობა ხდება მისთვის ბრალის წაყენების გზით.

პირის დაკავება და მისი სისხლის სამართლის პასუხისგებაში მიცემის შესახებ დადგენილების გამოტანა, რაც როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ მისთვის ბრალდებულის სტატუსის მინიჭების საფუძველია, უნდა მოხდეს კანონით დადგენილი წესების დაცვით. ეს ნიშნავს იმას, რომ აღნიშნულისათვის საჭიროა სახეზე იყოს შესაბამისი იურიდიული საფუძველი და დადგენილება პირის სისხლის სამართლის პასუხისგებაში მიცემის შესახებ გამოტანილი იქნას მაშინ, როცა საპროცესო წესების დაცვით შეგროვილი და შემოწმებული მტკიცებულებები მიუთითებს იმაზე, რომ სწორედ ამ, კონკრეტული პირის მიერ არის ჩადენილი ქმედება, რომელიც შეიცავს დანაშაულის ნიშნებს.

ბრალი, როგორც წესი წაყენება უშუალოდ ბრალდებულს, რომელსაც გადაეცემა პროკურორის დადგენილება ბრალდების შესახებ, ბრალდებულის უფლებებისა და მოვალეობების თანდართული ნუსხით. თუ ბრალდებული სარგებლობს ადვოკატის მომსახურებით, ამ უკანასკნელს უფლება აქვს დაესწროს ბრალის წაყენების პროცედურას.

დანაშაულის ჩამდენი პირი არცთუ იშვიათად, დანაშაულის ჩადენის შემდეგ ემალება

სამართალდამცავ ორგანოებს და თავს არიდებს საგამოძიებო ორგანოში გამოცხადებას. იმისათვის, რომ მსგავს შემთხვევებში გამოძიების პროცესს და მართლმსაჯულების განხორციელებას ხელი არ შეეშალოს, კანონი ითვალისწინებს ბრალის წაყენებას ბრალდებულის ადვოკატის მეშვეობით.

სისხლის სამართლის საპროცესო კანონის მიხედვით ბრალდების მხარე სთავაზობს ბრალდებულს ან მის ახლო ნათესავს ადვოკატის აყვანას და განუსაზღვრავს ამისათვის გონივრულ ვადას. თუ აღნიშნულ ვადაში იგი არ აიყვანს ადვოკატს, მაშინ ბრალდებულს სავალდებულო წესით დაენიშნება ადვოკატი, რომელსაც შემდგომ პროკურორი ან მისი დავალებით გამომძიებელი გააცნობს დადგენილებას ბრალდების შესახებ, რაც ჩაითვლება ბრალის წაყენებად.

მოქმედი საპროცესო კანონმდებლობის თანახმად დაკავების მომენტში, ან თუ დაკავება არ ხდება - ბრალდებულად ცნობისთანავე დაუყონებლივ, ასევე შემდგომი ნებისმიერი დაკითხვის წინ ბრალდებულს მისთვის გასაგებ ენაზე უნდა ეცნობოს საქართველოს სისხლის სამართლის კოდექსით გათვალისწინებული რომელი დანაშაულის ჩადენაში არსებობს მის მიმართ დასაბუთებული ვარაუდი, მას უნდა გადაეცეს დაკავების ოქმის, ან თუ ის არ დაუკავებიათ - ბრალდების შესახებ დადგენილების ასლი. ამასთან, უნდა ეცნობოს, რომ მას აქვს უფლება ადვოკატზე, დუმილისა და კითხვებზე პასუხის გაცემისაგან თავის შეკავების უფლება, უფლება არ დაიბრალოს დანაშაული, რომ ყველაფერი რასაც იგი იტყვის, შესაძლებელია მის წინააღმდეგ იქნას გამოყენებული.

დაკავების და ბრალდებულად ცნობის მომენტში პირის ამგვარ ინფორმირებას განსაკუთრებული მნიშვნელობა აქვს.

როგორც აღვნიშნა, დაკავებისას პირს ზეპირად ატყობინებენ ბრალდების შესახებ და შემდგომ გადასცემენ დაკავების ოქმსაც, სადაც სისხლის სამართლის კოდექსით გათვალისწინებული დანაშაულია მითითებული, რომლის ჩადენაშიც არის იგი ბრალდებული.

სწორედ, როგორც ბრალდებულის უფლება, რომ მას როგორც დაკავების, ისე ბრალდებულად ცნობისთანავე განემარტოს რა დანაშაულის ჩადენაში არსებობს მის მიმართ დასაბუთებული ვარაუდი, ადვოკატის არჩევის და ყოლის, გადაეცეს დაკავების ოქმი, თუ არ დაუკავებიათ — ბრალდების შესახებ დადგენილების ასლი და ასევე სსს კოდექსის 38-ე მუხლით გათვალისწინებული ყველა სხვა უფლებები წარმოადგენს უმთავრეს გარანტიას, რომელიც უზრუნველყოფს უდანაშაულობის პრეზუმფციის მოქმედებას. მას უდიდესი მნიშვნელობა აქვს მაშინაც, როცა ბრალდებული აღიარებს მის მიერ ჩადენილ დანაშაულს და მზადაა ითანამშრომლოს გამოძიების ორგანოებთან.

აქედან გამომდინარე ბრალდებულის ცნება არ უნდა გავიგოთ ისე, თითქოს სამართლებრივ სახელმწიფოში ბრალდებული იყოს მხოლოდ სახელმწიფო

იძულების ობიექტი. რა თქმა უნდა გარკვეულად ბრალდებული სახელმწიფო იძულების ობიექტია, რადგან მან უნდა ითმინოს მთელი რიგი საპროცესო იძულების ღონისძიებები საკუთარი ნებისა და სურვილის გარეშე (მაგალითად, წინასწარი პატიმრობა, სხეულიდან ნიმუშის აღება და ა.შ.), მაგრამ სამართლიანი პროცესის პრინციპის არსი სწორედ იმაში მდგომარეობს, რომ ბრალდებულს, როგორც პროცესის აქტიურ სუბიექტს უნდა გააჩნდეს თავისი კონსტიტუციური უფლებებისა და ინტერესების დასაცავად ფართო შესაძლებლობები, რათა ზემოქმედება მოახდინოს პროცესის მიმდინარეობასა და მის შედეგებზე, რაზედაც ზემოთ ვისაუბრეთ.

მიზანშეწონილად მიმაჩნია ცალკე გამოვყოთ ბრალდებულის თვითინკრიმინაციისაგან დაცვია პრივილეგია, კერძოდ ჩვენების მიცემაზე უარის თქმის უფლება, რაც სამართლებრივი სახელმწიფოს პრინციპიდან გამომდინარე ბრალდებულის უფლებებს შორის უმნიშვნელოვანესია და რომელიც პირდაპირ არის აღიარებული სსს კოდექსის მე-15 მუხლში, როგორც სისხლის სამართლის პროცესის ერთ-ერთი ძირითადი პრინციპი.

ამ ნორმის თანახმად, არავინ არ არის ვალდებული, ჩვენება მისცეს საკუთარი თავის ან სხვა პირთა წინააღმდეგ, რომელთა წრეც განისაზღვრება სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსით. როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ დაკავების მომენტში ან, თუ დაკავება არ ხდება, — ბრალდებულად ცნობისთანავე, დაუყოვნებლივ, ასევე ნებისმიერი დაკითხვის წინ ბრალდებულს უნდა ეცნობოს, რომ მას აქვს დუმილისა და კითხვებზე პასუხის გაცემისაგან თავის შეკავების უფლება, და ასევე უფლება, არ დაიბრალოს დანაშაული.

ამ უფლებიდან გამომდინარე, როცა ბრალდებული ირჩევს დუმილის უფლებას და უარს ამბობს ჩვენების ან განმარტებების მიცემაზე, ეს არ შეიძლება შეფასდეს მისი ბრალეულობის დამადასტურებელ მტკიცებულებად.

ზოგადად, სსს კოდექსის მე-15 მუხლის თანახმად ბრალდებულს მაშინაც კი, როდესაც არ სარგებლობს დუმილის უფლებით მაინც არ გააჩნია ვალდებულება, ილაპარაკოს სიმართლე. ამდენად, საკუთარი თავის წინააღმდეგ ჩვენების მიცემაზე უარის თქმის უფლება გამორიცხავს ბრალდებულის პასუხისმგებლობას ცრუ ჩვენების მიცემისათვის.

ბრალდებულის დაცვის უფლების მთავარი გარანტია სისხლის სამართლის პროცესში, სხვა უფლებებთან ერთად არის ბრალდებულის მიერ ადვოკატის არჩევისა და ყოლის, ასევე მის მიერ არჩეული ადვოკატის ნებისმიერ დროს შეცვლის უფლება, რაც ასევე გარანტირებულია საქართველოს კონსტიტუციის 42-ე მუხლის მე-3 პუნქტით და ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენციის მე-6 მუხლის მე-3 პუნქტის „გ“ ქვეპუნქტით. აქ, მთავარია აგრეთვე ბრალდებულის უფლება დაენიშნოს ადვოკატი სახელმწიფოს ხარჯზე, თუ მას არ გააჩნია ადვოკატის აყვანის მატერიალური საშუალება.

ადვოკატის ყოლა ბრალდებულის უფლებაა და არა ვალდებულება. მას ადვოკატის მომსახურების გარეშეც შეუძლია დამოუკიდებლად განახორციელოს თავისი ინტერესების დაცვა, რისთვისაც ბრალდებულს უნდა მიეცეს საკმარისი დრო და საშუალება.

აქედან გამონაკლის წარმოადგენს ე.წ. სავალდებულო დაცვის შემთხვევა, როდესაც ბრალდებულს უფლება არ აქვს უარი თქვას ადვოკატის მომსახურებაზე.

ბრალდებულის დაცვის უფლების მყარი გარანტიაა აგრეთვე, ბრალდებულის უფლება საქართველოს სსს კოდექსით დადგენილ ფარგლებში და დადგენილი წესით გაეცნოს ბრალდების მხარის მტკიცებულებებს, მიიღოს მტკიცებულებისა და სისხლის სამართლის საქმის მასალების ასლები; მონაწილეობა მიიღოს მისი ბრალდების საქმის გამოძიებასა და სასამართლო განხილვაში; დააყენოს შუამდგომლობა და განაცხადოს აცილება; გაეცნოს მხარის მიერ შეტანილ საჩივარს და მასზე გამოთქვას მოსაზრება; გაასაჩივროს გამომძიებლის მოქმედება პროკურორთან, პროკურორის მოქმედება და გადანყვევტილება - ზემდგომ პროკურორთან, ხოლო კანონით დადგენილ შემთხვევაში - სასამართლოში.

ბრალდებულს სისხლის სამართალწარმოების ყველა სტადიაზე აქვს უფლება გამოიყენოს მისთვის კანონით მინიჭებული უფლებები და დაიცვას თავი ყველა კანონიერი საშუალებებით და ხერხებით.

უმთავრესი საშუალება რა თქმა უნდა არის კანონით მინიჭებული უფლებების გამოყენება. რაც შეეხება სხვა საშუალებებს და ხერხებს - ეს არის ყველაფერი, გარდა კანონით აკრძალული მოქმედებებისა, რომელთა ჩადენისათვის შეიძლება გამოყენებული იქნას პასუხისმგებლობის ესა თუ ის ფორმა. მაგ: ბრალდებულს შეუძლია დაიცვას თავი ბრალდებისაგან პასიური ფორმით, ანუ უარი თქვას ჩვენების მიცემაზე, არ განაცხადოს შუამდგომლობა, ხელი არ შეუწყოს გამოძიებას მტკიცებულებათა, მათ შორის მისი უდანაშაულობის დამადასტურებელ მტკიცებულებათა გამოკვლევაში, უარი თქვას მისი უფლებების აქტიურ გამოყენებაზე და სხვა, რაც მისი უფლებაა.

მაგრამ, ბრალდებულს არ შეუძლია არ დაემორჩილოს გამომძიებლის, პროკურორის კანონიერ მოთხოვნებს, მისი დაცვის მიზნით არ შეუძლია მტკიცებულებათა ფალსიფიცირება, მოწმეებზე და პროცესის სხვა მონაწილეებზე ძალადობის გზით ზეწოლის მოხდენა და ამგვარი ზემოქმედების განხორციელების გზით გამოძიებისათვის ხელის შეშლა და სხვა. როგორც წესი, მტკიცებულებების გაყალბების ან განადგურებისათვის, ასევე ცრუ ჩვენების მიცემაზე მოწმის დაყოლებისთვის მას დაეკისრება სისხლისსამართლებრივი პასუხისმგებლობა.

როგორც აღინიშნა, ბრალდებულს გააჩნია კანონით გათვალისწინებული მთელი რიგი გარანტიები მისი დაცვის უზრუნველყოფის მიზნით,

რომელთა გამოყენება მისი უფლებაა, მაგრამ ბრალდებულის მიერ თავისი უფლებების გამოყენება ან გამოუყენებლობა საგამოძიებო და სასამართლო ორგანოების მიერ არ შეიძლება შეფასდეს მისი ბრალეულობის დამადასტურებელ მტკიცებულებად.

გამოყენებული ლიტერატურა:

1. საქართველოს კონსტიტუცია. თბ. 1995 წ.
2. ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენცია
3. საქართველოს სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსი. თბილისი. 2010
4. სისხლის სამართლის პროცესი. ზოგადი და კერძო ნაწილი, თბილისი, 2008 წელი.
5. საქართველოს სისხლის სამართლის პროცესი. ზოგადი ნაწილი (მეორე გამოცემა), სახელმძღვანელო, ავტორთა კოლექტივი, თბილისი, 2012 წელი
6. გ. აბაშიძე. დამცველი სისხლის სამართლის პროცესში (წინასწარი გამოძიების და პირველი ინსტანციის სასამართლოში საქმის განხილვის სტადიაზე). გამომცემლობა – „ინოვაცია“, თბილისი, 2010 წ
7. Петрухин И.Л. Прокурорский надзор и судебная власть. пособие, М. „проспект“, 2001
8. Печников Н.П. Защита прав и свобод личности в уголовном процессе: Монография. Тамбов: Изд-во Тамб. гос. техн. ун-та, 2006
9. გ. აბაშიძე. ბრალდება, როგორც სისხლის სამართლის პროცესის მამოძრავებელი ძალა. ჟურნალი „ინტელექტუალი“, №12, 2009წ
10. გ. აბაშიძე. ბრალდებულის დაცვის უფლების გარანტიები. ჟურნალი „თემიდა“, №6, 2012
11. გ. აბაშიძე, ბრალდებულის სამართლებრივი მდგომარეობა და დაცვის უფლების გარანტიები. ჟურნალი „ცხოვრება და კანონი“. №2 (26), 2014 წელი
12. <http://mimomxilveli.wordpress.com/> (სამართლის მიმომხილველი ბლოგი